

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Moniki Ewy Trybulskiej na temat: *Doradztwo zawodowe w polskiej szkole* napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Marka

Tematyka dotycząca realizacji poradnictwa zawodowego w placówkach oświatowych jest dosyć często podejmowana przez badaczy. Jednakże wyniki badań, jak słusznie podkreśla Autorka niniejszej dysertacji, ukazują *wielość teorii naukowych i podejść praktycznych, stosowanych metod i form, jak również niejednoznaczność terminologiczną i definicyjną*. Mając to na uwadze Doktorantka podjęła próbę wypracowania modelu doradztwa zawodowego opartego na założeniach pedagogiki towarzyszenia, który ułatwiłby nauczycielom realizację zadań z zakresu poradnictwa zawodowego. Przedsięwzięcie to zostało poprzedzone pogłębioną analizą teoretycznego i praktycznego dorobku polskiego poradnictwa zawodowego, jak również badaniami przeprowadzonymi w grupie nauczycieli/pedagogów – realizatorów poradnictwa zawodowego w szkole.

Recenzowaną dysertacja jest pracą o charakterze teoretyczno-empirycznym. Podjęty cel i problematyka badań wynikają nie tylko z obiektywnych przesłanek naukowych, ale także subiektywnych Autorki, która z racji swojej pracy zawodowej (szkolny doradca zawodowy) okazała się być osobą kompetentną, znającą problematykę, posiadającą bardzo dobre rozeznanie w źródłach i podstawach prawnych dotyczących badanego tematu.

Treści dysertacji mieszczą się w przestrzeni badawczej pedagogiki pracy i poradnictwa. Zwłaszcza ta ostatnia, to stosunkowo młoda subdyscyplina naukowa, ale jednocześnie dynamicznie rozwijająca się. Z tego też powodu pojawia się przed nią wiele nieznanymi jeszcze wyzwań, przede wszystkim badawczych i wdrożeniowych.

Konstrukcja pracy jest przemyślana i słuszna. Jej struktura zawiera jednak pewne niedoskonałości, o których będzie mowa w dalszej części recenzji. Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych *Wstępem*, zawiera również *Zakończenie*, *Bibliografię*, *Spis fotografii*, *Spis schematów* i *Spis tabel*. Liczy 270 stron. Dodać należy, że praca napisana jest językiem poprawnym, w sposób jasny, logiczny i zrozumiały. Warto jednak wskazać, że bardzo często Autorka rozpoczyna kolejne zdanie od małej litery – być może jest to błąd jedynie edytorski.

Rozpoczynając analizę dysertacji, muszę wyrazić swoją wątpliwość dotyczącą tytułu pracy: *Doradztwo zawodowe w polskiej szkole*. Ze względu na podjętą i prezentowaną problematykę badawczą jest on w mojej opinii zbyt ogólny i nawet nieuzasadniony. Praca nie prezentuje bowiem w sposób holistyczny stanu i realizacji poradnictwa zawodowego w szkole, lecz jedynie wąski jego wycinek – doświadczenia nauczycieli związane z jego realizacją. Ponadto mała grupa badawcza – 7 nauczycielek, prawdopodobnie jedynie szkoły podstawowej (Autorka nie zamieściła bardziej szczegółowych informacji na temat szkół, w których pracują respondentki) nie upoważnia do uogólnienia wyników badawczych.

Cele i założenia metodologiczne pracy zostały poprawnie omówione we *Wstępie*. W badaniach zastosowano strategię jakościową i paradygmat podmiotowo-partycypacyjny. Zaprezentowana we *Wstępie* prezentacja treści rozprawy pozwala na zorientowanie się w problematyce badawczej, sposobie jej potraktowania, zarówno w perspektywie teoretycznej, jak i empirycznej.

Część teoretyczna pracy (rozdział I) powstała w oparciu o aktualną i bogatą literaturę przedmiotu. W tej części pracy, Autorka w sposób poprawny i rzetelny odwołuje się do najważniejszych refleksji naukowych i wyników przeprowadzonych już badań, zarówno światowych, jak i polskich. Przywołuje także obowiązujące w poradnictwie zawodowym akty prawne. Pozwoliło to na interesujące przedstawienie dróg i kierunków rozwoju poradnictwa zawodowego w Polsce, poczynając od pierwszych zwiastunów odnajdywanych w utworach publicystycznych okresu Odrodzenia, kończąc na okresie transformacji i czasach najnowszych. Przyjęty układ chronologiczno-problemowy, umożliwił pogłębioną analizę poszczególnych zagadnień.

Ważną rolę w części teoretycznej spełnia podrozdział 1.2.1. o tytule *Doradztwo zawodowe – próba definicji*, który eksponuje najważniejsze pojęcia związane z zagadnieniem badawczym i wyjaśnia ich znaczenie. Doktorantka z dużym znanstwem przeanalizowała zmieniające się paradygmaty poradnictwa zawodowego, wyodrębniając *poradnictwo dyrektywne, liberalne i dialogowe*, jak również wynikające z nich modele pracy doradców zawodowych. Szkoda, że nie zdecydowała się na wskazanie w jakim rozumieniu będzie używać danych pojęć w niniejszej pracy, przez co uniknęłaby pewnej niejednoznaczności. I tak, na przykład, stosowanie naprzemiennie pojęć: *poradnictwo i doradztwo zawodowe* wywołuje pewien chaos, zważywszy na fakt, że przez większość badaczy pojęcia te nie są uważane za jednoznaczne. Ponadto zabrakło wyraźnego określenia co Autorka rozumie przez

model doradztwa zawodowego, co byłoby ważne z punktu widzenia podjętego celu badawczego. Niejednoznaczność w rozumieniu pojęć pojawiła się także w tytule podrozdziału 1.2.2. *Formy i zakres doradztwa zawodowego*, w którym Doktorantka, swoją drogą, w prawidłowy sposób, przedstawiła stosowane przez doradców metody, techniki i narzędzia diagnostyczne, ale treść podrozdziału tylko częściowo koresponduje z jego tytułem.

Wiele uwagi w niniejszym podrozdziale poświęciła Autorka współczesnemu poradnictwu – *poradnictwu kariery i życia* uwypuklając jego cele i zadania. Bardzo precyzyjnie i z dobrym skutkiem poszukiwała i wskazywała na korelacje pomiędzy wytycznymi dotyczącymi treści i zadań z zakresu poradnictwa zawodowego dla uczniów z podstawą programową kształcenia ogólnego. Potwierdzą to bardzo dobre rozeznanie Doktorantki w prawie oświatowym i co więcej wskazuje na umiejętności jego właściwego zastosowania w praktyce. Rozdział ten stanowi ważny element strukturalny przedsięwzięcia naukowo-badawczego i właściwie wprowadza w dalszą narrację poznawczą przedstawioną w następnych rozdziałach rozprawy.

Rozdział drugi – poprawnie zatytułowany - przybliży założenia metodologiczne badań własnych Autorki, czyli szczegółową strategię badawczą służącą do gromadzenia danych empirycznych. Podmiotem podjętych badań uczyniła Autorka nauczycieli, którzy *dodatkowo wypełniają w szkole zadania z zakresu doradztwa zawodowego*, zaś przedmiotem – *doświadczenia nauczycieli związane z realizacją zadań z zakresu doradztwa zawodowego*. W pracy przyjęto główny problem badawczy w postaci pytania: *Jak nauczyciele rozumieją swój udział w realizacji zadań w obszarze doradztwa zawodowego w szkole?* Następnie poprzez operacjonalizację i konkretyzację wskazano poprawnie sześć problemów szczegółowych. Moją wątpliwość wzbudzają jednak, zastosowane w badaniach, metoda i technika pozyskiwania materiału badawczego. Badająca zdecydowała się na wykorzystanie metody biograficznej i techniki wywiadu narracyjnego, wyjaśniając, że są one *najbardziej adekwatne do podjętej strategii i problematyki badawczej*. Zastanawiam się jednak, czy wybory te były słuszne? Celem badań nie była bowiem prezentacja szkolnych doświadczeń nauczycieli w szerokim tego słowa znaczeniu, a jedynie ich wąskiego wycinka, dotyczącego realizacji zadań z zakresu poradnictwa zawodowego. W tym kontekście, wydaje się, bardziej przydatną byłaby metoda *studium przypadku* oraz technika wywiadu ustrukturyzowanego lub częściowo ustrukturyzowanego. Metoda studium przypadku pozwala bowiem na pogłębioną analizę interesującego badacza, wąskiego zagadnienia z wykorzystaniem różnorodnych technik badawczych. Z kolei technika wywiadu ustrukturyzowanego umożliwia badaczowi uzyskanie

konkretnych, interesujących go informacji. Być może jednak, Autorka kierowała się nieco inną wizją badawczą, do czego oczywiście miała prawo.

Pisząc o potknięciach w pracy, należy także zwrócić uwagę, że Autorka nie stosuje w przypisach skróconych form, typu: *op. cit.*, (*dz. cyt.*); *Ibidem* (*Tamże*), przedstawiając każdorazowo pełny zapis bibliograficzny, co nie jest praktykowane w pracach naukowych.

Recepcję treści rozdziału metodologicznego utrudnia nieco fakt, że jego struktura jest nieuporządkowana. Autorka nie zastosowała w nim ważnej zasady nadrzędności i podrzędności poszczególnych części składowych, Prezentację założeń badawczych powinna rozpocząć bowiem od kwestii najbardziej ogólnych – nadrzędnych, tj. od jakościowej strategii badań i przyjętego paradygmatu podmiotowo-partycypacyjnego, a następnie przejść do zagadnień podrzędnych, czyli celu badań, podmiotu i przedmiotu badań, problemów badawczych i w końcu metod i technik.

Najbardziej obszerny w pracy jest rozdział trzeci empiryczny pt. *Doradztwo zawodowe z perspektywy nauczycieli*. Jest on wynikiem analizy wywiadów narracyjnych przeprowadzonych wśród siedmiu nauczycielek szkoły podstawowej. Należy w tym miejscu podkreślić spory wysiłek, który włożyła Autorka na etapie kompletowania próby badawczej, prowadzenia obszernych wywiadów, ich transkrypcji i wreszcie przeprowadzania analizy uzyskanego materiału badawczego. Zaprezentowane przez Autorkę wspomnienia i doświadczenia nauczycieli mają dużą wartość poznawczą jeżeli chodzi o adaptację społeczno-zawodową nauczycieli, ich doskonalenie zawodowe i dalszy rozwój zawodowy. W tych kontekstach Doktorantka starała się sytuować doświadczenia nauczycieli wynikające z realizacji zadań z zakresu poradnictwa zawodowego. W tym celu wykorzystywała pytanie: *W roku 2019 weszło w życie rozporządzenie o doradztwie zawodowym, w jakim zakresie ma to wpływ na Twoją pracę?* Wypowiedzi respondentów na ten temat miały spontaniczny, nieukierunkowany charakter, zgodnie z zastosowaną techniką wywiadu narracyjnego. Każda z respondentek na tle swoich doświadczeń zawodowych podzieliła się spostrzeżeniami na temat własnego podejścia do realizacji poradnictwa zawodowego, stosowanych rozwiązań metodycznych, jego roli i znaczenia w procesie podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych przez uczniów. Autorka zaprezentowała doświadczenia poszczególnych respondentek zgodnie z tokiem ich narracji. W narracjach biograficznych Autorka były każdorazowo wyodrębniane kategorie/kody: aktorzy, miejsca, czas, wartości i oczekiwania. Struktura całego rozdziału jest jednak bardzo rozdrobniona, złożona z ośmiu podrozdziałów

i aż 38 śródrozdziałów, co znacznie utrudnia proces eksploracji treści. Ponadto, interesujące nas zagadnienia będące przedmiotem badań niniejszej pracy, czyli doświadczenia nauczycieli związane z realizacją poradnictwa zawodowego, są utopione w obszernych wspomnieniach biograficznych prezentujących drogi i kierunki ogólnego rozwoju zawodowego badanych. Jest to efektem zastosowanej metody biograficznej. Badająca mogła jednak pójść w badaniach krótszą i bardziej przejrzystą drogą. Wykorzystując metodę *studium przypadku*, mogła skoncentrować narrację/wywiady udzielane przez badanych na kwestiach dotyczących jedynie poradnictwa zawodowego i doświadczeń związanych z jego realizacją. Korzystnym zabiegiem byłoby także z pewnością, zastosowanie analizy porównawczej i opisanie (porównanie) doświadczeń nauczycieli w poszczególnych kategoriach/kodach.

Największą wartość poznawczą i praktyczną ma w dysertacji rozdział czwarty: *Model doradztwa zawodowego w nurcie pedagogiki towarzyszenia*. Proponując ten autorski model Doktorantka wychodzi naprzeciw potrzebom nauczycieli, którzy rzeczywiście gubią się w ogromie istniejących rozwiązań praktycznych w zakresie realizacji poradnictwa zawodowego. Jak podkreśla Autorka zaproponowany *model doradztwa zawodowego w nurcie pedagogiki towarzyszenia osadzony jest w tradycji ignacjańskiej i związany z wychowaniem towarzyszącym, którego nadrzędnym celem jest wspieranie ucznia w rozwoju fizycznym, intelektualnym, emocjonalnym, woliowym, duchowym, religijnym i zawodowym* (s. 231). [...] *W myśl koncepcji ignacjańskiej nauczyciel jest osobą, która trwa przy uczniu, pozwala mu na podejmowanie własnych aktywności i czuwa by jego poszukiwania drogi własnego rozwoju nie sprowadziły go na bezdroża* (s. 231). Nic dodać, nic ująć... Właśnie o to chodzi w wychowaniu młodego człowieka, do tego także powinien sprowadzać się cel i sens poradnictwa i doradztwa zawodowego. Bardzo dziękuję za propozycję tego modelu poradnictwa zawodowego. Uważam ją za bardzo wartościową, którą powinien poznać każdy nauczyciel i doradca zawodowy.

Konkluzje i wnioski końcowe

Podsumowując wyrażam przekonanie, że monografia mgr Moniki Ewy Trybulskiej pt. *Doradztwo zawodowe w polskiej szkole* jest pracą o dużych walorach poznawczych, naukowych, a zwłaszcza praktycznych, wnoszącą oryginalny wkład do dotychczasowego dorobku pedagogiki i poradnictwa oraz innych nauk humanistycznych i społecznych. Wskazane nieprawidłowości nie podważają walorów pracy, która zawiera wiele cennych informacji i rozwiązań praktycznych. Proponuję po dokonaniu niezbędnych poprawek

upowszechnić zawarte w pracy wyniki, a zwłaszcza wykreowany *model poradnictwa zawodowego w nurcie pedagogiki towarzyszenia*.

Warto dodać, że Doktorantkę cechuje kreatywna i dojrzała postawa zawodowa i naukowa. Posługuje się wiedzą, umiejętnościami i kompetencjami w zakresie przygotowania badań naukowych i ich prowadzenia.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Moniki Ewy Trybulskiej pt. *Doradztwo zawodowe w polskiej szkole* przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Zbigniewa Marka odpowiada warunkom określonym w art.13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami). Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów procedowania w przewodzie doktorskim.

Rzeszów, 07. 09. 2022.

dr hab. prof. UR Jolanta Lenart

